

НАШЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З "КАРТОЮ"

Бажанням глибоко і всебічно осмислити наше минуле, дати об'єктивну оцінку його трагічним сторінкам сповнене співробітництво Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг "Реабілітовані історією" з редколегією та активом популярного польського видання "Карта". Вже перші реальні кроки повністю довели доцільність і своєчасність такої співпраці. В архівах України і Польщі виявлені унікальні документальні матеріали, що являють цінність як для українських, так і польських істориків, проведена плідна і зацікавлена дискусія, яка сприяла взаєморозумінню фахівців обох країн, накреслені подальші плани наукової роботи. Зокрема, передбачається підготовка і видання фундаментальної монографії "Репресії проти поляків в Україні. 20-30 рр.", мартирологу втрат серед польського населення України в 20-30 рр., ряду документальних збірників.

Нижче публікується спільне комюніке, ухвалене на зустрічі польських і українських істориків, а також оригінальна розвідка, виконана за планами співробітництва Головної редколегії і журналу "Карта".

КОМЮНІКЕ, СХВАЛЕНЕ НА ЗУСТРІЧІ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ

"Поляки і українці в 1918-1948 роках: Складні питання" – такою була тема зустрічі польських і українських істориків, що відбулася 7-9 червня ц.р. у Підкові Лесній. Її метою були обмін інформацією, поглядами і оцінками щодо польсько-українських стосунків, спроба схарактеризувати сучасний стан досліджень обох сторін, а також налагодження постійної співпраці. Кожна із сторін виклала свою точку зору.

Обидві сторони визнають неправильність вживання в історичній термінології стосовно українського народу в ХХ столітті термінів "русин", "руський" і т.д., як таких, що дезорієнтують і в багатьох випадках викликають асоціації і ототожнення з Росією. Обидві сторони вважають необхідним використання термінів "Україна", "український" і т.д.

1. Історики обох сторін дають подібну оцінку періоду будівництва державності двох народів у 1918-1919 рр. Між нашими народами, які не могли тоді дійти згоди щодо встановлення кордонів, війна точилася здебільшого у відповідності з нормами міжнародного права. Загальні втрати оцінюються близько 25000 осіб.

Визнано, що політика Юзефа Пілсудського мала на меті підтримку ідеї незалежності України. Укладений 1920 року союз між Польщею і Україною мав антибільшовицьку спрямованість і виражав співпадіння інтересів обох народів, які боролися за свою незалежність. Цей союз не був зумовлений

прагненням підпорядкувати Україну. Виснаженість Речі Посполитої війною з Росією унеможливила дальше здійснення такої політики щодо України. Союз Пiлсудського-Петлюри був перекресленим Ризьким мирним договором.

2. Польська сторона вказує на діяння властей II Речі Посполитої, які створили можливості для розвитку української суспільності і її мирного співіснування з польським суспільством. Значна частина української людності виявила лояльність до польської держави і шанувала її закони.

Обидві сторони вважають, що польська влада не забезпечила українській меншості повноти прав, як того вимагали умови взятих нею міжнародних зобов'язань.

Українська сторона вважає, що польська політика щодо українців позбавляла їх багатьох основних громадянських прав і використовувала з метою денационалізації не тільки легальні, але й протиправні методи (пацифікації і т.д.). Підкреслюється націоналістичний характер тогочасної польської політики, який спричинився до польсько-української конфронтації 1930 року у південно-східних воєводствах Польщі. Незважаючи на готовність значної частини українців виконувати громадянські обов'язки щодо польської держави, українська суспільність у цілому не визнавала законності польської влади на цих теренах, вважаючи її за окупаційну.

Українська сторона не може погодитись з вживанням терміну "Східна Малопольща" і з визначенням етнічних українських територій (Східна Галичина, Волинь, Львів, Луцьк) як "польських земель", в тому числі й для періоду їх приналежності до польської держави.

На думку польської сторони, в період між війнами польсько-українські взаємини дестабілізували Організація Українських Націоналістів і Комуністична партія Західної України. Терористичні акції ОУН привели до здійснення польською владою суворих репресій.

Обидві сторони визнають певну відмінність політики II Речі Посполитої на Волині в період правління воєводи Генриха Юзевського і в пізніші роки (1938-1939), коли впливи правих політичних угруповань призвели до загострення політичного курсу стосовно української більшості на цих територіях.

3. Польська сторона твердить, що польську політику в 1939-1944 рр. в українському питанні визначали: приналежність Польщі до антинімецької коаліції; прагнення зберегти довоєнний територіальний статус (що базувався на міжнародному праві); негативне ставлення до формацій, які співпрацювали з Німеччиною; необхідність узгодження своїх дій з політикою антигітлерівської коаліції, що протистояла спробам польсько-українського порозуміння, спрямованого проти члена цієї коаліції – Радянського Союзу, українські спроби відродження своєї держави. Ці фактори визначили характер польсько-українських конфліктів.

Українська сторона звертає увагу на те, що польська громадська думка не досить поінформована про величезний вклад українського народу в

боротьбу проти III Рейху. Наголошує на невідповідності між ставленням поляків до випадків української колаборації з Німеччиною (підкреслення) і польської колаборації (замовчування). Польська сторона стверджує, що організованої польської колаборації не було.

4. Найбільші контрверз викликала проблема кривавого конфлікту обох народів в 1941-1944 рр.

Обидві сторони визнають національно-визвольний характер Української Повстанської Армії. Разом з тим польська сторона негативно оцінює політику і методи УПА щодо польського населення.

Українська сторона вбачає причини конфлікту насамперед в довоєнній націоналістичній політиці Польщі, що була спрямована проти українців і вплинула на розвиток націоналістичних настроїв в українському суспільстві. Відповідальність за особливу жорстокість конфлікту українська сторона покладає на крайні націоналістичні угруповання обох народів.

Польська сторона вважає, що українське націоналістичне підпілля розпочало дії, спрямовані на деполонізацію земель Західної України, в тому числі шляхом винищення польського населення.

Українська сторона вважає, що Армія Крайова послідовно здійснювала програму повернення Західної України до складу польської держави і встановлення контролю над цими землями. Це викликало негативну реакцію українського суспільства.

Польська сторона подає приблизну оцінку кількості поляків, вбитих українськими націоналістами на Волині в 1943-1944 рр. – 50 тис. чоловік. Зібрано документацію щодо 34647 випадків вбивств, ідентифіковано прізвища 12491 жертви.

Сучасний стан дослідження джерел не дає змоги встановити остаточні цифри жертв з обох сторін.

Українська сторона підкреслює, що перші терористичні акції були спрямовані проти поляків, які працювали в німецькій адміністрації. Вказується, що не всі випадки вбивств мали політичну або національну мотивацію.

Ескалації жорстоких актів сприяла деморалізація суспільства, що була наслідком ідеології і практики обох тоталітарних режимів.

Учасники зустрічі вважають неправильним говорити про особливу жорстокість щодо усіх жертв боротьби.

Українська сторона стверджує, що не існує жодного доказу, який свідчив би про прийняття керівництвом УПА рішення про екстермінацію польського населення, натомість польська сторона вважає, що незважаючи на відсутність документів, факти свідчать про спланованість всієї операції.

Польська сторона висловлює погляд, що генеза і масштаби злочинів українських націоналістів щодо польського населення дотепер не знайшли належного висвітлення в історіографії України. Громадська думка в Польщі чекає на врахування в цій історіографії фактів виняткових жорстокостей

щодо поляків.

Польська сторона кваліфікує випадки екстермінації цивільної людності як злочин геноциду. Відповідальність за його запланування і організацію покладає на керівництво націоналістичного ОУН-СД. Одночасно відзначає, що у "волинській різанині" взяла участь значна частина українського населення даної території, і підкреслює необхідність пояснення цього феномену. Польські історики наголошують на необхідності спільно встановити територію поширення і хронологію "волинських злочинів" і кількість втрат обох народів.

5. Польська сторона вважає, що головним методом боротьби, застосованим польськими властями проти УПА на території південно-східної Польщі у післявоєнний час, були виселення українського населення.

Застосування колективної відповідальності щодо всього українського населення, часто і тих, хто не мав нічого спільного з діяльністю ОУН-УПА, було наругою над правами людини, порушувало родинні зв'язки, розривало тяглість історичної традиції.

Всього було виселено: бл. 480 тис. чоловік до СРСР, на північно-східні землі Польщі – 140 тис. чоловік. Українські жертви протягом 1944-1949 рр. становили бл. 5500 вбитих, польські втрати – бл. 2200 вбитих.

Військові дії польських формувань, які в принципі мали служити забезпеченню виселення, в деяких випадках приводили до брутальних пацифікацій. Організовані у відповідь акції щодо українського цивільного населення здійснювались також деякими підрозділами польського підпілля.

Одночасно висловлюється погляд, що не слід ставити знак рівня між польсько-українським конфліктом 1941-1945 рр. в Західній Україні і подіями 1945-1947 рр. на території сучасної Польщі.

Українська сторона вважає, що акція "Вісла" на практиці стала частковою реалізацією планів переселення людності, які розглядались під час війни деякими польськими колами, в тому числі пов'язаними з польським еміграційним урядом. Польська сторона не погоджується з цим твердженням.

Обидві сторони вважають, що в період до 1945 року ні польська держава, ні тим більше українська сторона не мали змогу проводити цілком суверенну політику.

Учасники зустрічі стверджують, що польсько-український конфлікт, який поглинув так багато жертв, є найтрагічнішою сторінкою в історії наших народів. Звертаємось до українців і поляків, щоб не перекладали відповідальності за злочини окремих осіб і груп на цілі наші народи. Польські й українські історики згодні в тому, що настав час об'єктивного дослідження причин конфлікту, його перебігу, встановлення чисельності жертв з обох боків та написання історії українсько-польських стосунків.

Зустріч "Поляки і українці 1918-1948" організували форум Середньої та Східної Європи при фонді Стефана Баторія та Осередок "Карта" у Варшаві. Ця зустріч завершує перший етап міжнародної програми "Спільне місце –

Східна Європа", виконуваної осередком "Карта" і Товариствами "Меморіал" в Польщі, Росії й Україні.

Обидві сторони заявляють про свій намір взяти участь у таких заходах програми:

- формування польсько-українських груп, які займалися б найскладнішими моментами спільної історії ХХ століття;
- постійний обмін історичною літературою, інформацією, документами, картами, іконографією та ін.;
- підготовка, на підставі подальших досліджень, наступних версій польсько-українського документу, що уточнювали б спільно опрацьований опис взаємин між нашими народами у ХХ столітті.

Подкова Лесна, 9 червня 1994 р.